

Jacek Romanek

Ruch ludowy w powiecie łukowskim w latach 1944-1949

Radzyński Rocznik Humanistyczny 7, 192-206

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RADZYŃSKI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
Tom 7, 2009

Jacek Romanek

Ruch ludowy w powiecie łukowskim w latach 1944-1949

Oczekiwany przez wszystkie ugrupowania polityczne moment wyzwolenia kraju obnażył z całą bezwzględnością potencjał i stopień zorganizowania zarówno PPR jak i partyzantki komunistycznej, pretendującej do przejęcia władzy na wyzwolonych obszarach. Zaufanie jakim obdarzył naród delegatów i struktury rządu londyńskiego, nie pozostawiało komunistom wątpliwości, co do słabości ich wpływów. W chwili wyzwolenia PPR nie dysponowała na terenie południowego Podlasia, w którym leżał również powiat łukowski, strukturami zdolnymi sprawnie przejąć władzę. Brak społecznego poparcia dla programu PPR wraz z ograniczonym zapleczem osobowym, wymusiło na komunistach budowę nowego systemu politycznego w porozumieniu z innymi partiami politycznymi¹. Zwłaszcza, iż wzajemne animozje między ludowcami, a innymi stronnictwami niepodległościowymi w powiecie, stały się przyczyną wydania przez przywódcę SL „Roch” na tym terenie Stanisława Świetlika, polecenia nie angażowania się w pracach Delegatury². Jeszcze w czerwcu 1944 r. S. Świetlik informował w meldunku nr 20, iż SL „Roch” podjęło pracę polityczną, dzięki której znacząco powiększyło ilość swych członków i sympatyków. I według jego przewidywań, mając już zorganizowane struktury SL w zdecydowanej części gmin powiatu, zdoła w najbliższym czasie opanować cały powiat³.

¹ D. Smolarek, *Władze komunistyczne wobec opozycji na południowym Podlasiu w latach 1944-1947*, Siedlce 2005, s. 57.

² F. Gryciuk, *Siedlecki ruch ludowy w latach 1944-1949*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach”, Siedlce 1985, nr 9, s. 9.

³ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Bataliony Chłopskie Okręg IV Lublin, sygn. 52, Meldunki przewodniczącego kierownictwa powiatowego SL „Roch” w Łukowie Świetlik Stanisława ps. „Szczodry”, k. 16.

Najważniejszym sojusznikiem dla komunistów w legitymizacji nowego ustroju w pierwszym okresie, stali się ludowcy, nawet za cenę dopuszczenia ich do większego udziału w powiatowych czy gminnych radach narodowych. Już na posiedzeniu WK PPR w Lublinie w dniu 5 sierpnia 1944 r., wielu przybyłych działaczy podkreślało fakt, iż „Naszym naturalnym sojusznikiem są ludowcy choć w wielu wypadkach ideologia i struktura ich jest inna będziemy się starać z nimi współpracować. Ludowcy reprezentują poważną siłę i bez nich nic stać się nie może”⁴. Zalecano jednak aby aktywistów ludowych w poszczególnych powiatach nie przeciągać na stronę PPR, ale starać się uświadomić im konieczność współpracy. A w dalszej konsekwencji również podporządkować całości SL własnym dążeniom.

Niemal w tym samym okresie, bo jeszcze 2 sierpnia 1944 r. władze wojewódzkie „Rocha” zajęły jednak zdecydowanie negatywne stanowisko wobec PKWN, nakazując strukturom terenowym zachowanie w dalszym ciągu pracy konspiracyjnej⁵. Wydając dwa dni później do Zarządów Powiatowych SL „Roch” okólnik nakazujący zachowanie jedności politycznej oraz powstrzymanie się od wszelkich kontaktów z nową władzą jak również jej instytucjami.

Ludowcy zdawali jednak sobie doskonale sprawę, iż wkroczenie na Lubelszczyznę Armii Czerwonej wraz z siłami NKWD oraz powstanie PKWN zmieniło radykalnie ich sytuację polityczną. Przystępując do współpracy z PPR w budowie nowych organów władzy państwowej, mieli nadzieję na możliwość realizacji własnego programu politycznego w ramach współdziałania z komunistami.

Prawo do przyjęcia przez ludowców podobnego toku rozumowania dawała im świadomość społecznego poparcia. Widoczna między innymi w składzie pierwszych powołanych rad narodowych, które tak jak w Łukowie czy Radzynie Podlaskim, przyniosły im największe wpływy⁶. Sytuacja, w której ludowcy odgrywali decydującą rolę w tworzeniu struktur nowej władzy, nie trwała długo. Instalujące się na wyzwolonych obszarach kraju władze PPR przystąpiły od pierwszych dni „wolności” do tworzenia gotowego podporządkować się PPR stronnictwa chłopskiego⁷. Powołując w drugiej połowie września 1944 r. władze tymczasowe posługujące się przywłaszczonej nazwą Stronnictwa Ludowego. „Roch” potępił zorganizowanie przez komunistów zjazdu ZMW „Wici” z dnia 27-28 sierpnia 1944 r. jak również SL z 17-18 września, na którym wybrano Tymczasowy Zarząd Wojewódzki SL, określając go mianem „czerwonego” lub „lubelskiego”⁸. Powstały i podporządkowany komunistom TZW SL rozpoczął w następnych tygodniach przy wydatnej pomocy działaczy PPR tworzenie na terenie województwa struktur powiatowych. Od samego początku zarysował się również podział wśród ludowców, w którym tak jak w przypadku powiatu łukowskiego „góra” SL odmawiała współpracy z PPR, a „doły” wyrażały jej chęć⁹.

⁴ APL, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie (dalej: KW PPR), sygn. 1, k. 2.

⁵ T. Żenczykowski, *Polska Lubelska*, Warszawa 1990, k. 107.

⁶ D. Smolarek, dz. cyt., s. 60.

⁷ J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944-1950*, Lublin 1997, k. 70.

⁸ Tamże, k. 71.

⁹ APL, KW PPR, sygn. 1, k. 9.

Jednym z pierwszych inicjatorów odbudowy struktur powiatowych SL po wyzwoleniu był między innymi Leon Czubaszek – prezes ZP SL przed 1939 r., który podjął starania organizacji zjazdu powiatowego oraz Bronisław Kondracki. Ostatecznie zaplanowany zjazd nie odbył się (prawdopodobnie w wyniku przeciwdziałania komunistów) a organizujące się struktury SL nie miały w początkowym okresie Zarządu Powiatowego¹⁰. Nieformalnie funkcję prezesa sprawował wówczas L. Czubaszek¹¹, który delegował na październikowy zjazd wojewódzki SL w 1944 r. Stanisława Świetlika¹².

Nie przeszkodziło to w aktywnym udziale przez działaczy SL w organizacji ukonstytuowanej 14 sierpnia 1944 r. Powiatowej Rady Narodowej w Łukowie, w której uczestniczyło 26 przedstawicieli różnych sił politycznych i społecznych. Przewodniczącym prezydium został Józef Kozieł z SL, jego zastępcą Piotr Walczak z PPR, a sekretarzem Franciszek Jakubik¹³. W następnym miesiącach PRN została rozszerzona o przedstawicieli GRN i liczyła na dzień 21 listopada 1944 r. 46 radnych, spośród których SL miało 10 przedstawicieli, PPR – 8 a PPS – 5.

D. Smolarek podaje, iż zjazd powiatowy SL odbył się 6 stycznia 1945 r.¹⁴ Według jednego z raportów PUBP w Łukowie w kwietniu 1945 r. SL w powiecie nie przejawiało szerszej działalności politycznej ani organizacyjnej, pozostając pod wyraźnym wpływem podziemia niepodległościowego¹⁵. Wśród delegatów z powiatu łukowskiego na zjazd wojewódzki SL z lipca 1945 r. znalazł się między innymi Stanisław Maj, Franciszka Marksowa czy Tadeusz Szepelak, aresztowani wraz z innymi delegatami przez UB¹⁶.

Powstanie w sierpniu 1945 r. Polskiego Stronnictwa Ludowego oraz mobilizacja jaką zdołał osiągnąć pod jego sztandarem Stanisław Mikołajczyk, przerosła wszelkie oczekiwania polityczna zarówno ludowców ale przede wszystkim samych komunistów. W końcu września 1945 r. intensywne działania w celu organizacji PSL w powiecie łukowskim podjęli byli członkowie ZP SL¹⁷, którzy za swą działalność zostali zawieszni przez ZW SL. Z ich inicjatywy zorganizowano we wrześniu szereg niejawnych spotkań celem organizacji i powołania struktur powiatowych PSL. Głównym inspiratorem podjętych działań był między innymi S. Świetlik i B. Kondracki, którzy z zachowaniem konspiracyjnych metod pracy, zebrali część dotychczasowych władz SL i na zorganizowanym bez zgody i wiedzy starosty łukowskiego oraz UB ze-

¹⁰ Archiwum IPN w Lublinie (dalej: AIPN) Lu, sygn. 015/299, Akta śledcze przeciwko Świetlik Stanisław, k. 16v.

¹¹ W kilku sprawozdaniach szefa PUBP w Łukowie pojawia się również informacja, iż prezesem został Bronisław Kondracki.

¹² AIPN Lu, sygn. 015/299, k. 8.

¹³ D. Smolarek, dz. cyt. s. 65.

¹⁴ Tamże, s. 130. Natomiast F. Gryciuk pisze, iż zjazd stronnictwa odbył się w kwietniu 1945 r., F. Gryciuk, *Łuków w latach 1944-1975 [w] Łuków i okolice XIX i XX w*, Warszawa 1989, s. 306.

¹⁵ AIPN Lu, sygn. 031/5, Sprawozdania dekadowe szefa PUBP Łuków oraz sekcji I-VII i d/w z bandytyzmem, k. 86.

¹⁶ APL, KW PPR, sygn. 34, k. 78-80

¹⁷ AIPN Lu, sygn. 031/5, k. 210.

braniu powzięli decyzję o przejściu do PSL i powołaniu zarządu organizacyjnego¹⁸. Funkcjonariusze PUBP w Łukowie dla zorientowania się w aktualnej sytuacji i stopniu organizacji PSL, przeprowadzili w dniu 5 października 1945 r. rewizję w domu jednego z organizatorów – Świetlika, celem znalezienia dokumentów świadczących o powstaniu stronnictwa, podczas której znaleziono jednak pistolet¹⁹.

Przesłuchiwany 14 października 1945 r. dotychczasowy prezes SL L. Czubaśzek, na pytanie czy wie jak doszło do przekształcenia ZP SL w PSL oświadczył, iż już po tym fakcie Miech zakomunikował mu w imieniu powstałego PSL, iż nadal jest prezesem ale nie SL tylko PSL, gdyż taka decyzja zapadła w województwie. Zaraz po zwolnieniu Świetlika, zorganizowano 21 października 1945 r. zjazd powiatowy na którym wybrano 6 osobowy zarząd PSL, na czele ze Świetlikiem²⁰. Powołane na zjeździe władze powiatowe, wydały jeszcze w czasie jego trwania 400 sztuk legitymacji członkowskich²¹. Tym samym powołane formalnie struktury stronnictwa liczyły 400 członków i składały się z około 40 % z chłopów i 60 % inteligencji i drobnomieszczactwa.

Na październikowym zjeździe doszło jednak do rozłamu wśród łukowskich ludowców. Zdecydowana większość poparła inicjatywę powołania PSL i wyłoniła nowy zarząd. Natomiast nieliczni działacze lewicowi nadal pozostali w SL.

Od pierwszych dni funkcjonowania PSL, władze komunistyczne uznały jego program jako opozycyjny a przede wszystkim godzący w program i interesy PPR²², nakazując jeszcze w 1945 r. organom bezpieczeństwa przystąpienie do aktywnego rozpracowania jego struktur oraz ludzi²³. Już w początkach listopada 1945 r. PUBP w Łukowie informował o zawarbowaniu w powstałych strukturach PSL dwóch agentów. Natomiast w grudniowym raporcie szefa łukowskiej bezpieki informowano o wszczęciu w ostatnich dniach rozpracowania na ZP PSL w Łukowie. Ostatecznie teczkę obiektową na działaczy mikołajczykowskich założono dopiero 1 maja 1946 r., natomiast na ZMW „Wici” 12 grudnia 1946 r.²⁴ Podjęte przez funkcjonariuszy UB działania skupiły się w pierwszym okresie na próbach dyskredytowania lokalnych działaczy PSL, obserwacji oraz gromadzenia na nich materiałów kompromitujących. Mimo prób, bezpieka nie zdołała również do końca kwietnia 1946 r. zwerbować żadnego informatora w zarządzie powiatowym PSL.

Znamiennym i do dzisiaj nie wyjaśnionym zdarzeniem był fakt napadu i pobicia w dniu 10 listopada 1945 r. w gm. Wojcieszków członków ZP PSL, udających się

¹⁸ APL, KW PPR, sygn. 18, k. 8

¹⁹ AIPN Lu, sygn. 031/5, k. 210v; AIPN Lu, sygn. 035/ 10, Sprawozdania dekadowe Wydz. I i Sekcji I-VIII, k. 90.

²⁰ Tamże, Lu, sygn. 08/141, Sprawa obiektowa byli członkowie org. PSL, k. 20.

²¹ Tamże, k. 1.

²² R. Turkowski, *Polskie Stronnictwo Ludowe – model oporu politycznego*, [w] *Represje wobec wsi i ruchu ludowego (1944-1956)*, pod red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, Warszawa 2003, s. 13.

²³ J. Romanek, *Rozpracowanie i likwidacja struktur PSL w powiecie krasnostawskim przez PUBP w latach 1945-1947*, [w] *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Krasnymstawie w latach 1944-1956*, pod red. J. Romanek, Lublin 2008, s. 141.

²⁴ AIPN Lu, sygn. 055/33, k. 73.

do wsi Wola Osowińska celem przekazania miejscowego budynku szkolnego na potrzeby tworzonego Uniwersytetu Ludowego²⁵. Uniemożliwiając tym samym jego ostatecznie otwarcie w tym dniu.

Powstanie PSL i masowe poparcie jakie uzyskało wśród dotychczasowych działaczy ludowych, doprowadziło do niemal zupełnego zaniku organizacyjnego struktur SL i zmusiło jego działaczy do usunięcia się w cień działalności politycznej. SL pozbawione cieszących się społecznym uznaniem i zaufaniem przywódców, którzy teraz weszli do PSL, nie miało żadnych szans na odgrywanie istotnej pozycji w powiecie. Zanik działalności SL był również wynikiem opanowania większości stanowisk w administracji przez działaczy mikołajczykowskich, jak w przypadku Państwowego Urzędu Repatriacyjnego, na czele z jego kierownikiem Dobromirskim.

Jedynym sposobem poprawienia swej pozycji politycznej w powiecie dla SL, stała się ścisła współpraca z PPR. Podczas zorganizowanego 16 grudnia 1945 r. zebrania porozumiewawczego PPS i PPR na którym był obecny również instruktor ZW SL Jan Skibiński, powołano ponownie struktury powiatowe SL oraz ustalono konieczność organizacji przy aktywnej współpracy komunistów niższych struktur powiatowych. Na prezesa ZP SL w Łukowie wybrano Antoniego Czerskiego, jego zastępcą został Józef Wąsak, sekretarzem Bolesław Kaliński, skarbnikiem Jan Kucharski. W skład zarządu weszli jako członkowie: Eugeniusz Karwowski i Franciszek Nurzyński²⁶. Widoczne ożywienie w powiecie łukowskim powstałego pod kuratelą komunistów stronnictwa nastąpiło według raportów KP PPR w Lublinie już w styczniu 1946 r.²⁷ Podjęte wówczas przez ludowców próby odbudowy struktur gminnych SL, nie przyniosły jednak spodziewanego rezultatu. Największą aktywność przejawiały jedynie władze powiatowe biorące udział w formalnych działaniach w ramach Stronnictw Demokratycznych, jednak pozbawione zaplecza w terenie nie były w stanie skutecznie oddziaływać na ludność powiatu. W sprawozdaniach szefa PUBP w Łukowie w początkach kwietnia 1946 r. dotychczasową działalność SL w powiecie, podobnie jak PPR i PPS oceniano jako bardzo słabą²⁸.

Pierwszym zawirowaniem niedawno powstałego PSL był wyjazd jego prezesa S. Świetlika oraz skarbnika Józefa Kozioł na ziemie odzyskane. Od tego czasu, aż do połowy grudnia 1945 r. nie odbył się żaden zjazd. Na tymczasowego prezesa został powołany Br. Kondracki – negatywnie ustosunkowany do komunistów²⁹, który podjął aktywną pracę organizacyjną nowych kół PSL. Będąc jednocześnie przewodniczącym Rady Miejskiej w 1946 r., nawoływał burmistrza aby mniej gorliwie wykonywał polecenia władz komunistycznych.³⁰

²⁵ Tamże, Lu, sygn. 035/ 9, Sprawozdania dekadowe Sekcji I-VIII Wyzd. I WUBP, k. 220.

²⁶ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 19.

²⁷ APL, KW PPR, sygn. 18, k. 23.

²⁸ AIPN Lu, sygn. 031/7, Sprawozdania dekadowe opisowe i tabele statystyczne oraz raporty specjalne dot. działalności PUBP oraz sytuacji w terenie, k. 7.

²⁹ Tamże, Lu, sygn. 055/4, Sprawozdania dekadowe i okresowe o stanie pracy agenturalno-operacyjnej kierownictwa WUBP Lublin, k. 296.

³⁰ Tamże, Lu, sygn. 013/162, Sprawa ewidencyjno-obszernicza przeciwko Kondrackiemu Bronisławowi, k. 6.

Już 13 stycznia 1946 r. przeprowadzono zebranie członków PSL z terenu miasta Łuków, którego organizatorem był Zarząd Miejski stronnictwa w składzie: prezes Ludwik Osirski, wiceprezes Matysiak, sekretarz Julian Miech i skarbnik Jan Dybiak³¹. Powstałe koło miejskie liczyło 20 członków, którym w czasie jego obrad wydano legitymacje na 1946 r. Sprawnym organizatorem kół w całym powiecie okazał się L. Czubaszek, który w procesie organizacyjnym PSL otrzymał duże wsparcie zarówno od miejscowych księży jak również nauczycieli. Organizatorem PSL w Wojcieszkowie był kierownik szkoły powszechnej Władysław Pruchniewicz. Podobnie sytuacja przedstawiała się we wsi Grochówka gm. Trzebina, gdzie inicjatorem powołania struktur stronnictwa był nauczyciel o nazwisku Czajka³². W gminie Trzebieszów przewodniczącym a zarazem organizatorem kół gromadzkich oraz koła gminnego był wójt gminy Waclaw Kopec, sekretarzem został natomiast kierownik szkoły powszechnej Ludwik Kurowski. Kopec jeszcze we wrześniu 1946 r. organizował na terenie gminy nowe koła stronnictwa, za co UB założył na niego rozpracowanie agenturalne³³. W gronie ludowców biorących udział w budowie PSL znalazł się również Wojciech Woźniak dotychczas członek SL, (po ucieczce Mikołajczyka powrócił do SL) oraz Stanisław Maj, członek Komisji Rewizyjnej ZP PSL³⁴.

W gronie aktywnych członków BCh z terenu gminy Gułów do PSL przystąpił poza wspomnianym już B. Kondrackim, F. Cakała, Stanisław Dzido³⁵, Jan Szczuchniak i Romuald Miedziński³⁶. Z ich inicjatywy powołano gminny zarząd PSL na którego czele stanął S. Dzida, jego zastępcą wybrano F. Cekałę, sekretarzem Wawrzyńca Stępnia, a skarbnikiem Karola Dzidę³⁷. Sprawozdanie szefa PUBP w Łukowie z kwietnia 1946 r. wskazywało, iż członkowie PSL rekrutowali się przede wszystkim z ludności zamożnej oraz części nauczycielstwa³⁸. W zestawieniu jakie przygotował Ref. V PUBP, PSL liczył w powiecie 620 członków. W podziale na poszczególne gminy liczba działaczy przedstawiała się następująco: gm. Łuków – 74 czł, gm. Prawda – 49, gm. Stanin – 50 czł, gm. Celiny – 45 czł, gm. Trzebieszów – 73, gm. Gułów – 57 czł, gm. Serokomla – 32, gm. Wojcieszków – 35, gm. Kock – 50, gm. Stoczek – 62³⁹.

Proces organizacyjny związany z umasowieniem ruchu ludowego trwał w powiecie łukowskim podobnie jak, na terenie całego kraju do połowy 1946 r. Powstałe wówczas struktury PSL liczyły w kwietniu 1946 r. 600 członków i były najliczniejszą partią w powiecie – dla porównania PPR miał około 350 członków⁴⁰. Pod wpływem PSL znalazła się również licząca w maju 1946 r. 13 kół z 250 zarejestrowanymi człon-

³¹ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 58.

³² Tamże, Lu, sygn. 08/167, k. 126.

³³ Tamże, Lu, sygn. 031/7, k. 84.

³⁴ Tamże, Lu, sygn. 0024/439 cz. I, Teczka informatora „Wierzba”, k. 13.

³⁵ S. Dzido podczas organizacji po wyzwoleniu przez starostwo powiatowe w Łukowie SL, został wybrany prezesem koła stronnictwa w Adamowie gm. Gułów oraz przewodniczącym GRN.

³⁶ AIPN Lu, sygn. 08/134, k. 11.

³⁷ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 56.

³⁸ Tamże, Lu, sygn. 031/7, k. 2.

³⁹ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 61.

⁴⁰ Tamże, Lu, sygn. 031/7, k. 1.

kami organizacja młodzieżowa „Wici”⁴¹, której władze powiatowe podjęły ścisłą współpracę z PSL.

Podobnie jak w innych powiatach Lubelszczyzny czytelnym wskaźnikiem działalności i siły PSL był stopień poparcia przez społeczeństwo kwestii przymusowych świadczeń na rzecz państwa, którym przeciwny był przede wszystkim PSL. W kwietniu 1946 r. w całym powiecie chłopi odstawili jedynie 30 % planowanych świadczeń, na co wpłynęła kampania propagandowa prowadzona przez działaczy mikołajczykowskich. We wsiach, w których dominował PSL wielu jego działaczy odmawiało zdania świadczeń. Sytuacja taka miała miejsce np. w Serokomli czy Gułowie, gdzie świadczeń odmówili: Jan Wójcik, Marian Pichela i Jan Stadnicki⁴².

Nieudane próby zmontowania przez komunistów bloku wyborczego z udziałem PSL doprowadziły do przełożenia właściwych wyborów dając społeczeństwu w zamian jedynie pozorną możliwość wypowiedzenia się w referendum⁴³. Rozpoczęta pod dyktando i przy ścisłym nadzorze PPR propaganda przedwyborcza, w której SL odgrywało marginalną rolę, została skierowana przede wszystkim przeciwko PSL i podziemu niepodległościowemu. Kwestie wyborcze i etapy wspólnej akcji przedwyborczej zostały omówione przez partie Bloku na zorganizowanej 4 marca 1946 r. konferencji międzypartyjnej czterech stronnictw z udziałem przedstawicieli SL, które mimo upadku organizacyjnego nadal posiadało status – trzeciej partii współrządzącej, realizując z góry narzucony program polityczny.

Zaniepokojenie oraz mobilizację UB przed głosowaniem ludowym na terenie powiatu, wywołała wydana przez NKW PSL instrukcja w sprawie referendum, w której zalecano ZP zorganizowanie na terenie każdego obwodu głosowania sieci obserwatorów, celem ustalenia rzeczywistej frekwencji oraz wyniku głosowania. Odpowiedzią komunistów, poza uaktywnieniem pracy organów bezpieczeństwa i milicji, były próby większego zaangażowania i wciągnięcia w akcję propagandową działaczy SL. Pozostające jednak w dalszym ciągu na marginesie sceny politycznej SL, nie było jednak w stanie przygotować się odpowiednio do kampanii wyborczej. Podstawowym problemem pozostawała nadal kwestia braku odpowiednich kadr, a przy tym i dobrze zorganizowanego kierownictwa na wszystkich szczeblach powiatowych.

W maju 1946 r. w skład ZP PSL w Łukowie wchodził: prezes Bronisław Kondracki, wiceprezes Jan Turek, drugi wiceprezes Wojciech Woźniak, sekretarz Stanisław Dzida. Skarbnikiem a zarazem przewodniczącą sekcji kobiet została Franciszka Marksowa⁴⁴. Podobnie jak w całym kraju władze powiatowe PSL, chciały wykorzystać do zaakcentowania działalności politycznej stronnictwa przed referendum, przypadające na 9 czerwca 1946 r. Święto Ludowe. Jednak podobnie jak w całym kraju, tak i w pow. łukowskim działacze PSL nie otrzymali zgody władz bezpieczeń-

⁴¹ APL, Zarząd Wojewódzki Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” w Lublinie (dalej: ZW ZMW), sygn. 3, Protokoły z posiedzeń Prezydium ZMW „Wici”, k. 75

⁴² AIPN Lu, sygn. 040/3, Sprawozdania dekadowe z pracy Sekcji V-tej Wydz. IV-go za okres 1 I 1946 r. do 10 VIII 1946 r., k. 5.

⁴³ R. Buczek, *Stanisław Mikołajczyk*, t. 2, Toronto 1996, k. 63.

⁴⁴ AIPN Lu, sygn. 08/141, k. 10, 57.

stwa jak i Starosty na jego organizację. Ostatecznie z powodu powtarzania się takiej sytuacji w całym kraju NKW PSL odwołał jego organizację. Informując o tym swoich członków na łamach „Gazety Ludowej” z 8 czerwca 1946 r.⁴⁵ Zgodę na organizację święta otrzymał natomiast współpracujący z KP PPR Zarząd SL, który nie dysponując odpowiednim zapleczem do jego organizacji, musiał przyjąć przewodnią rolę komunistów w jego przygotowaniu. Oficjalnie organizatorem Święta Ludowego w Stoczku Łukowskim był SL i SCh, w którym brało udział około 2500 osób z pow. łukowskiego, radzyńskiego i siedleckiego.

Mimo podjętych przez komunistów działań przedwyborczych, rzeczywisty wynik referendum ukazał przywódcom PPR całkowitą klęskę bloku demokratycznego oraz prawdziwe nastroje społeczeństwa. Przypieczętowując ostatecznie decyzję o konieczności radykalnej rozprawy z opozycją „mikołajczykowską”. Poparcie jakim obdarzyło społeczeństwo Mikołajczyka wywołało gwałtowną reakcję propagandową oraz nasilenie represji wobec działaczy PSL, oskarżanych o współpracę z podziemiem niepodległościowym, nielegalne posiadanie broni czy działalność antykomunistyczną. Komuniści wykorzystali w akcji propagandowej fakt, iż wśród aresztowanych we wrześniu 1946 r. członków organizacji Z.R.O.A.K. (Zbrojny Ruch Oporu AK) znalazły się również osoby posiadające legitymacje PSL. Z zeznań jednego z aresztowanych wynikało, iż istniała ścisła współpraca między PSL a organizacją, a członkowie tej organizacji wstępowali do PSL za wiedzą i zgodą swoich przełożonych. Zapisywał ich do niej wójt gm. Trzebieszów W. Kopec⁴⁶.

Falszerstwo wyborcze, którego konsekwencją była porażka stronnictwa w referendum ludowym ukazała, jego członkom bezsilność wobec nowej władzy, przyczyniając się do znacznego ograniczenia aktywności politycznej poszczególnych kół. W obawie przed protestami PSL zakazano również stronnictwu organizacji jakichkolwiek zebrań czy manifestacji. Dotyczyło to zarówno okresu bezpośrednio po wyborczego jak i kolejnych miesięcy, czego potwierdzeniem było zmuszenie Kondrackiego do wydania 29 kwietnia 1947 r. oświadczenia, w którym zapewnił, iż PSL nie będzie organizował żadnych manifestacji, również w dniu 3 maja⁴⁷.

Jednocześnie bezpieka przystąpiła do nasilenia inwigilacji działaczy jak i środowiska związanego z PSL, celem werbunku w jej strukturach agentury. Dysponując w sierpniu 1947 r. w PSL jedynie 3 agentami i żadnym w ZMW RP „Wici”⁴⁸. W tym okresie UB przygotowało charakterystyki na wielu najaktywniejszych członków stronnictwa, wśród których znalazł się również Henryk Pecyk, który z racji utrzymywania kontaktów z Lejwodą został przez funkcjonariuszy PUBP wytypowany do werbunku⁴⁹. Równocześnie został przygotowany dokładny wykaz oraz charakterystyki członków gromadzkich rad narodowych, z uwzględnieniem ich przynależności i sympatii politycznych, celem oczyszczenia rad z elementu niepożądanego.

⁴⁵ *Odwwołanie Święta Ludowego*, „Gazeta Ludowa” nr 157 z 8.06.1946 r., s. 1.

⁴⁶ AIPN Lu, sygn. 031/7, k. 26.

⁴⁷ Tamże, Lu, sygn. 003/2445, Teczka personalna informatora „Lampa”, k. 18.

⁴⁸ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 78.

⁴⁹ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 78.

Nasilenie represji wobec PSL po „wygranym” przez komunistów referendum, osiągnęło swoją kulminację w okresie bezpośrednio poprzedzającym wybory do Sejmu. Pobicia i aresztowania działaczy nikołajczykowskich stały się częstym sposobem zastraszenia jego członków. UB podjęło działania represyjne zarówno wobec czołowych działaczy stronnictwa jak i zwykłych członków i sympatyków. We wrześniu 1946 r. bezpieka zatrzymała między innymi Mariana Karwowskiego, Mariana Jastrzębskiego czy Franciszka Podgajnego⁵⁰.

W skład ZP PSL w sierpniu 1947 r. wchodził: Jan Turek – prezes (zabity w nie wyjaśnionych okolicznościach), Bronisław Kondracki – wiceprezes, Wojciech Woźniak – drugi wiceprezes, Stanisław Dzido – sekretarz, Józef Kozioł – skarbnik. Ogólna ilość członków na powiecie łukowskim wynosi około 500 osób⁵¹, zorganizowanych w kołach w: Wojcieszkowie – 1, Woli Osowińskiej – 1, Trzebieszowie – 5, Adamowie – 1, Jeleńcu – 1, Łukowie – 1, w Lipinach i Woli Gułowskiej.

Kolejnym sposobem rozbicia jedności PSL, a jednocześnie wprowadzeniem zamieszania wśród wyborców były popierane przez komunistów próby organizacji na przełomie września i października 1946 r. PSL „Nowego Wyzwolenia”⁵². Tym bardziej uzasadnione, iż jak pisano w raportach szefa WUBP w Lublinie z października 1946 r., SL w Łukowie zostało wyeliminowane z politycznej działalności już kilka miesięcy wcześniej, a nowy zarząd miał być wybrany dopiero w październiku⁵³.

Przed wyborami pow. Łuków był opanowany w większości przez PSL, które liczyło w styczniu 1947 r. około 650 członków. Największe wpływy posiadało stronnictwo w gminach: Gołąbki (we wsi Domaszewnica)⁵⁴, Serokomla, Wojcieszków, Radoryż i Mysłów⁵⁵. Władze powiatowe PSL wysunęły w wyborach jako kandydatów na posła obok Br. Kondrackiego, Jana Turka, Leona Czubaszka i Andrzeja Stolarczyka, który został zatrzymany przed wyborami za posiadanie ulotek wyborczych⁵⁶. Funkcjonariusze bezpieczeństwa aresztowali w okresie przedwyborczym również drugiego kandydata i członka ZP PSL L. Czubaszka⁵⁷. Zarówno Czubaszek jak i Kondracki był już wówczas rozpracowywany przez UB w ramach założonego jeszcze 7 maja 1946 r. rozpracowania agenturalnego⁵⁸. Na porządku dziennym stało się zastraszanie działaczy ludowych, usuwanie z komisji PSL mężów zaufania oraz pozbawianie prawa wyborczego aktywnych działaczy. Jednocześnie dla zapewnienia odpowiedniej kontroli nad samym głosowaniem i pracą komisji wyborczych, UB przystąpił do odpowiedniego doboru jej członków. W sprawozdaniu PUBP w Łukowie z 23

⁵⁰ Tamże, Lu, sygn. 031/8, Wykaz osób zatrzymanych przez PUBP Łuków za rok 1946, k. 24-25.

⁵¹ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 79.

⁵² Podobnie jak w powiatach: Biała Podlaska, Puławy, Zamość, Tomaszowie i Lublin. APL, KW PPR, sygn. 18, k. 62.

⁵³ AIPN Lu, sygn. 055/10, Protokół i raporty z odpraw PUBP, k. 32.

⁵⁴ Tamże, Lu, sygn. 031/10, Sprawozdania i raporty dekadowe wraz z załącznikami szefa oraz poszczególnych sekcji PUBP Łuków i protokoły z kontroli Ref. II-go, k. 63.

⁵⁵ Tamże, k. 64

⁵⁶ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 106.

⁵⁷ Tamże, Lu, sygn. 031/10, k. 3.

⁵⁸ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 32.

stycznia 1947 r. pisano, iż przed wyborami zwerbowano w Komisjach Obwodowych 116 osób z tego 26 przewodniczących, 26 zastępców i 64 członków komisji. Jak pisano z ogólnej liczby członków komisji UB nie zwerbował jedynie 20 osób z tego 3 przewodniczących i 3 zastępców oraz 14 członków. Ogółem zwerbowano w tym okresie również 250 sołtysów, 6 wójtów i 2 sekretarzy⁵⁹.

Z obawy przed represjami UBP działacze ludowi nie podjęli oficjalnej propagandy przedwyborczej oraz kolportażu ulotek. Zadanie rozprowadzenia numerków stronnictwa otrzymali członkowie zarządów gminnych. Większość ich działań prowadzono metodami konspiracyjnymi i to zarówno z uwagi na działalność bezpieki jak również niewielkie środki finansowe jakimi dysponował zarząd powiatowy. Pozbawiony dotacji ze szczebla wojewódzkiego. Głównym ośrodkiem propagandy przedwyborczej stały się wówczas terenowe organizacje PSL (koła) współpracujące wielokrotnie z kościołem ale przede wszystkim podziemiem zbrojnym. W jednej z parafii księża chodząc po tzw. Kołędzie w styczniu 1947 r. namawiali parafian do głosowania na PSL. W wielu przypadkach również sympatyzujący z PSL działacze SL, jak wójt gminy Dąbie Stanisław Durka, brał udział w rozlepianiu ulotek i rozdawaniu „piątek” PSL⁶⁰. W większości jednak przypadków to sami działacze PSL chodzili po wsiach i osobiście namawiali ludność do głosowania za PSL, przestrzegając jednocześnie przed mylnym postrzeganiem tworzonego właśnie w powiecie PSL „Nowego Wyzwolenia”, które nie miało nic wspólnego z Mikołajczykiem⁶¹.

Sfałszowanie w styczniu 1947 r. wyników wyborów do sejmiku, w których partie Bloku Demokratycznego PPR, PPS, SL i Stronnictwa Demokratycznego zdobyły rzekomo 80 % głosów wieńczyły dotychczasowy wysiłek komunistów w przejęciu władzy. Mimo, iż ogłoszone wyniki nie miały nic wspólnego z rzeczywistością, pozwoliły komunistom, wbrew protestów terenowych działaczy stronnictwa, rozstrzygnąć ostatecznie kwestie opozycji politycznej. Porażka stronnictwa mimo ogromnej mobilizacji przedwyborczej uświadomiła również ludowcom całkowitą bezskuteczność prowadzonych działań. W takiej sytuacji podjęte przez władze powiatowe PSL starania, celem zgromadzenia licznych dowodów fałszerstw i nadużyć wyborczych, nie miało większego znaczenia. Mimo tego działacze ZP w Łukowie zdołali przygotować materiały świadczące o licznych nadużyciach nowej władzy, które miały zostać przekazane władzom wojewódzkim stronnictwa. Nie zdołano jednak tego zrobić, gdyż wiozący je B. Kondracki został zatrzymany na stacji kolejowej w chwili odjazdu do Lublina, przy którym funkcjonariusze UB znaleźli 8 protokołów wyborczych z części obwodów⁶².

Konsekwencją przegranej PSL w wyborach był nasilający się odpływ jego członków, zarówno z powodów ideologicznych ale przede wszystkim na skutek nasilenia antypeeselsowskiej propagandy ze strony PPR i podległego mu SL. Komuniści poprzez uaktywnienie działalności propagandowej SL, przystąpili do ostatecznego rozbicia stronnictwa Mikołajczykowskiemu. W raporcie szefa PUBP z końca marca

⁵⁹ Tamże, Lu, sygn. 031/10, k. 67.

⁶⁰ Tamże, Lu, sygn. 08/134, k. 9.

⁶¹ Tamże, Lu, sygn. 031/7, k. 68.

⁶² Tamże, Lu, sygn. 031/7, k. 6.

1947 r. podkreślano jednak, iż największym problemem w realizacji tego założenia stanowiła słabość organizacyjna samego SL⁶³. W jednym z kwietniowych raportów UB pisano wręcz, iż SL w powiecie prawie nie istnieje. Dla poprawy obecnej sytuacji jego prezes zwrócił się w połowie maja 1947 r. do PPR celem oddelegowania z niej jednego przedstawiciela mogącego podjąć pracę organizacyjną w SL⁶⁴. Nie przyniosła ona jednak znaczącej poprawy, o czym świadczy sprawozdanie KP MO w Łukowie z września 1947 r., w którym pisano, iż SL nie przejawiało większej działalności, miało tylko 1 zebranie celem wyboru nowego zarządu. Aktywność przejawiają jedynie jego poszczególni członkowie⁶⁵.

Efektom wspólnych działań ludowców z SL oraz członków KP PPR w Łukowie, ale przede wszystkim w wyniku przejścia do SL dużej liczby byłych członków PSL, SL liczyło w sierpniu 1947 r. 11 kół. Rozmieszczonych w: Łukowie, Kisielsku, Mizarach, Prawdzie-Starej, Kienkówce, Jamielnie, Rudniku, Wólce Różańskiej, Błażejku i Woli Kisielskiej. Stan członków w powiecie wynosił około 250 osób. W skład tymczasowego ZP SL wchodził Eugeniusz Karwowski jako prezes i skarbnik, Michał Cybula – instruktor oraz Matejko sekretarz⁶⁶. Zarówno prezes jak i sekretarz zostali zwerbowani przez funkcjonariuszy łukowskiego UB do współpracy, które w sierpniu 1947 r. miało w SL 3 agentów w tym 2 w ZP SL – prezesa oraz sekretarza⁶⁷ – Eugeniusza Karwowskiego i Matejko.

Podjęte przez komunistów działania zmierzające do podporządkowania sobie ruchu ludowego, objęły również pozostającą nadal pod wpływem PSL młodzież wiciową, zorganizowaną w marcu 1947 r. w 20 kołach i liczącą około 300 członków. Pierwsze zebranie w sprawie demokratyzacji „Wici” odbyło się w 4 marca 1947 r. na którym prezes ZP Władysław Mazurek, pod wpływem komunizującej części władz powiatowych, zaplanował zebranie na dzień 30 marca 1947 r. prosząc o przysłanie na nie delegatów z Krajowego Komitetu Demokratyzacji „Wici” dla przedstawienia działań związanych z ich demokratyzacją⁶⁸. Ostatecznie sympatyzujący z PSL Mazurek, aby nie dopuścić do porozumienia z Komitetem nie przybył na zaplanowaną konferencję.

Nie wpłynęło to znacząco na sytuację organizacji, gdyż już w sierpniu funkcję prezesa ZP „Wici” pełnił Wojciech Woźniak – również członek PSL, wiceprezesem była Sylwia Pasiak, sekretarzem Czesław Jastrzębski, skarbnikiem Mieczysław Peryt, członkami zarządu: Stanisław Maj, Władysław Józwiak, Leon Gajo, Franciszek Cąkało, Henryk Głudowski, Janina Pistocho, Władysław Mazurek, Seweryn Wojdat i Szczypiński⁶⁹. Sama organizacja liczyła 21 kół, rozlokowanych między innymi w: Adamowie, Gułowie, Żurawcu, Lipinach, Kol. Bystrzyca, Hermanowie, Burzcu, Jeleń-

⁶³ Tamże, k. 26

⁶⁴ Tamże, k. 33.

⁶⁵ Tamże, Lu, sygn. 04/549, Sprawozdania z pracy aparatu Pol.- Wychowawczego oraz inne sprawozdania miesięczne Komendy Powiatowej MO woj. lubelskiego, Lublin, Łuków, Puławy, Radzyń, k. 122.

⁶⁶ Tamże, Lu, sygn. 08/141, k. 79.

⁶⁷ Tamże, k. 79.

⁶⁸ Tamże, Lu, sygn. 031/7, k. 23.

⁶⁹ Tamże, Lu 08/141, k. 37.

cu, Kosutach, Starym Potopie, Stanisławowie, Wilczyskach, Woli Osowińskiej, Białobrzegach i dwa koła w Łukowie.

Ucieczka Mikołajczyka została wykorzystana przez UB do ostatecznego rozbicia stronnictwa. Zgodnie z wydaną instrukcją funkcjonariusze aresztowali w ciągu kilku dni większość aktywnych działaczy zarządu powiatowego oraz czołowych działaczy stronnictwa. Już 2 listopada zatrzymano i przesłuchano L. Czubaszka – członka zarządu. Dzień później przesłuchano aresztowanych B. Kondrackiego – prezesa oraz A. Stolarczyka – członka zarządu. Wszyscy trzej zostali powtórnie aresztowani 9 listopada (A. Stolarczyk był zatrzymywany jeszcze dwukrotnie 11 i 17 listopada)⁷⁰. Wśród aresztowanych znalazł się również Wacław Kopeć, zatrzymany i przesłuchiwany 6 grudnia 1947 r.⁷¹ Ostatecznie postępowanie w jego sprawie, podobnie jak pozostałych zatrzymanych osób, umorzono dopiero 27 stycznia 1948 r.⁷² UB aresztowało również sekretarza ZP PSL S. Dzidę, którego następnie zwerbowano do współpracy⁷³.

Zamieszanie jakie wynikało bezpośrednio z wyjazdu Mikołajczyka oraz aresztowań czołowych działaczy stronnictwa w powiecie, pozwoliło członkom PPR przy wydatnej pomocy UB przystąpić do zmiany istniejącego ZP PSL w Łukowie. Typując do nowego zarządu osoby, które miały zapewnić odpowiedni kierunek polityczny stronnictwa, komuniści przystąpili do wyeliminowania z PSL działaczy niepewnych i zastąpienia ich swoimi. Efektem było wytypowanie, po uprzednim sprawdzeniu i opracowaniu 8 kandydatów do nowego zarządu: Władysława Górskiego, Stanisława Sadło, Władysława Mazurka, Wojciecha Woźniaka, Seweryna Sępniaka, Franciszka Cąkałę, S. Dzido i Ludwika Osińskiego⁷⁴. Podobne działania podjęli komuniści w tym samym okresie w powiatach: Lublin, Krasnystaw, Lubartów, Radzyń, Siedlce i Biała Podlaska⁷⁵. Stan osobowy stronnictwa to około 230 członków z czego tylko 10 wykupiło legitymacje⁷⁶.

Wraz z podporządkowaniem sobie ZP PSL, komuniści przystąpili niemal jednocześnie do ograniczenia dotychczasowych wpływów ludowców z PSL w radach gminnych i zmiany niekorzystnego dla siebie stosunku sił w administracji. Mimo prowadzonych intensywnie od kilku miesięcy działań, w drugiej połowie listopada na ogólną liczbę 401 radnych, PPR dysponował tylko 4, PPS-10, SL-11, a PSL nadal 54 osobami, pozostałych 317 radnych deklarowało bezpartyjność. Przebudowa gminnych rad narodowych, została połączona z ostrą kampanią antymikołajczykowską, prowadzoną również od sierpnia 1947 r. wśród funkcjonariuszy MO, pod hasłem „walczymy z PSL na szczeblach administracyjnych”⁷⁷. Tylko w grudniu PPR przepro-

⁷⁰ Tamże Lu, sygn. 81/360 cz. II, Akta w sprawie Kondrackiego Bronisława, k. 37, 59.

⁷¹ Tamże, Lu, sygn. 81/360 cz. I, Akta w sprawie Kopeć Wacław, k. 4

⁷² Tamże, Lu, sygn. 81/360 cz. III, Akta w sprawie Stolarczyka Andrzeja, k. 59

⁷³ Tamże, Lu 003/2445, Teczka personalna informatora „Lampa”, k. 17.

⁷⁴ Tamże, Lu, sygn. 08/242 t.2, Sprawa obiektowa. Mat. dot. byłych członków PSL, k. 43; AIPN Lu, sygn. 08/141, k. 67-68.

⁷⁵ APL, KW PPR, sygn. 18, k. 118.

⁷⁶ AIPN Lu, sygn. 08/141, k. 59.

⁷⁷ Tamże, Lu, sygn. 04/549, , k. 105.

wadził w powiecie trzy wiece z udziałem około 600 osób, na których potępiano dotychczasową politykę przywódców PSL. Mimo działań wciągnięcia do podjętej kampanii działaczy ludowych z SL i PSL „NW”, udział przedstawicieli tych dwóch stronnictw był minimalny, co wynikało bezpośrednio z ich słabości organizacyjnej⁷⁸.

Przygotowania do wyboru nowego podporządkowanego komunistom zarządu PSL nie kończyło działań wymierzonych w jego dotychczasowych działaczy. W styczniu 1948 aresztowano ponownie Waclawa Kopcia, Br. Kondrackiego, L. Czubaszka i A. Stolarczyka⁷⁹. Zatrzymania czołowych działaczy mikołajczykowskich miały osłabić potencjalną opozycję, przed zaplanowanymi wyborami nowego zarządu. W dniu 17 lutego przybył na zorganizowaną w Łukowie konferencję powiatową PSL, oprócz delegatów z ZW poseł Jagusz. Celem konferencji było powołanie z wytypowanych wcześniej działaczy, ZP PSL Lewicy, który miał formalnie zastąpić dotychczasowe struktury PSL mikołajczykowskiego. Jednak ze względu na bardzo małą frekwencję (przybyło zaledwie 9 członków PSL) wybory odłożono na miesiąc marzec. Wybrano jedynie dwóch delegatów na konferencję wojewódzką⁸⁰. Kolejną konferencję celem wyboru tymczasowego ZP zorganizowano 14 marca⁸¹, która również zakończyła się fiaskiem. Tymczasowy zarząd powołano dopiero w kwietniu 1948 r. w składzie: prezes Franciszek Cąkała, I wiceprezes Waclaw Grochowski, II wiceprezes Stanisław Walc, sekretarz Stanisław Maj, skarbnik Waclaw Kopeć (pełnił to stanowisko aż do zjednoczenia w 1949 r.) oraz 6 członków zarządu między innymi: S. Dzido, Br. Kondracki, A. Stolarczyk czy Ostrzyżyk⁸². Wraz ze zmianą zarządu dotychczasowej działalności w PSL zaprzestał S. Świetlik, który przeszedł do SL. Sprzeciw w jego powrocie do SL wyrazili zarówno ZW jak i ZP, uzależniając jego przejście od decyzji NKW SL⁸³.

Oslabienie działalności PSL, oraz większe zaangażowanie komunistów w pomoc organizacyjną dla SL, zaowocowało stopniową odbudową jego pozycji politycznej w powiecie. Pierwszym etapem poprawy skuteczności politycznej SL, miały być zmiany tymczasowego zarządu. W pierwszym rządzie zaproponowano zmienić dotychczasowego prezesa Józefa Piszczka i zastąpić go Hipolitem Kozłem. W dalszej kolejności zmiany miały objąć również pozostałe stanowiska w zarządzie I-go wiceprezesa Jana Panasiuka miał zastąpić Stefanem Kłosem, II-go wiceprezesa Zdzisława Brygała miał zastąpić dotychczasowy prezes J. Piszczek⁸⁴. Wśród aktywnych działaczy SL w powiecie łukowskim w 1948 r., którzy mieli zwiększyć pracę stronnictwa znalazł się również Stanisław Wirski, Władysław Sysło, Matylda Matejko, Hieronim

⁷⁸ Tamże, Lu, sygn. 08/242 t.2, k. 21.

⁷⁹ Tamże, Lu, sygn. 031/ 14, Wykazy osób zatrzymanych i czł. nielegalnych organizacji, k. 1.

⁸⁰ Tamże, Lu, sygn. 08/242 t.1, Sprawa obiektowa. Mat. dot. byłych członków PSL, k. 34.

⁸¹ Tamże, k. 33.

⁸² Tamże, k. 31.

⁸³ Tamże, Lu, sygn. 015/299, k. 23.

⁸⁴ Archiwum Zakładowe Historii Ruchu Ludowego (dalej: AZHRL), Stronnictwo Ludowe (dalej: SL), sygn. 291, Działalność Wydziału Personalnego WZ SL w Lublinie, wykazy sprawozdania, korespondencja, k. 85.

Borowski, Henryk Matejko czy Józef Mitura⁸⁵. H. Borowski wraz z Lucjanem Kardasem reprezentował władze powiatowe SL w Łukowie na odprawie ogólnokrajowej w dniu 16 października 1948 r. we Wrocławiu⁸⁶.

W dniu 31 października 1948 r. o godz. 11-tej w sali kina „Oaza” odbył się zjazd powiatowy PSL w Łukowie, w którym wzięło udział około 70 osób z terenu powiatu oraz licznie zaproszeni przedstawiciele pozostałych partii politycznych i administracji: w tym starosta Stanisław Kopczyński, PPR reprezentował Stefan Kowalski i Władysław Jędrzejewski, PPS Teodor Kurendo, a SL Hieronim Borowski. Zjazd otworzył prezes ZP PSL Franciszek Cąkała powołując na przewodniczącego zjazdu Br. Kondrackiego. W złożonym podczas zjazdu przez prezesa sprawozdaniu, podkreślano, iż obecnie działacze PSL zostali usunięci ze wszystkich Rad Narodowych, zarówno na szczeblu powiatowym, jak i gminnym.

Według delegata NKW PSL, winą za dotychczasowe niepowodzenia stronnictwa należało obarczyć błędną politykę Mikołajczyka i jego współpracowników. Delegat podkreślił jednocześnie, iż jedyną drogą rozwoju ruchu ludowego obecnie jest jego jak najszybsze zjednoczenie oraz ścisła współpraca z pozostałymi partiami bloku⁸⁷.

W październiku 1948 r. w powiecie istniało jedynie 6 kół PSL liczących 86 członków, którzy wykupili legitymacje, rozlokowanych w: Trzebieszowie, Popławiu, Jeleńcu, Staninie, Gułowie i Zembrach (koło w Zembrach było nowo założone i liczyło 10 członków). Jego prezesem został Wojciech Bierzeński, a sekretarzem Marian Krasucki⁸⁸. Zaangażowanie działaczy PSL w tym okresie najlepiej obrazuje liczba delegatów z powiatu na zjeździe wojewódzkim w Lublinie w dniu 7 listopada 1948 r., reprezentowanym jedynie przez 8 osób. W tym i Kondraciuka, który publicznie zarzucał komunistom usuwanie z władz gminnych działaczy stronnictwa.

Przed zjednoczeniem ruchu ludowego, prezes ZP PSL podjął próbę organizacji nowych kół stronnictwa, celem wzmocnienia jego pozycji w powiecie. Podczas odbywającego się 6 listopada 1949 r. zjazdu aktywu PSL, na który przybyło około 60 członków, przedstawiono kandydaturę Br. Kondrackiego na prezesa zjednoczonego ruchu ludowego w powiecie łukowskim.

Wśród kandydatów na delegatów z SL na Kongres Zjednoczeniowy z pow. łukowskiego znaleźli się Henryk Szydłowski i Marian Tupalski⁸⁹. Natomiast z ramienia PSL powiat mieli reprezentować: Stanisław Szczepaniuk, Br. Kondracki, Waclaw Kopeć i F. Cąkała. Ostatecznie na Kongres Zjednoczeniowy wybrano H. Szydłowskiego i Stanisława Stasiaka.

W dniu 13 grudnia 1949 r. przybył do Łukowa wiceprezes WZ PSL Drożdżuk celem powołania Tymczasowego Zarządu ZSL, wysuwając na jego prezesa kandydaturę Br. Kondrackiego z PSL, na jego zastępcę przedstawiono prezesa ZP SL To-

⁸⁵ Tamże, k. 28.

⁸⁶ Tamże, k. 73.

⁸⁷ AIPN Lu, sygn. 08/141, k. 83.

⁸⁸ Tamże, k. 11.

⁸⁹ AZHRL, SL, sygn. 15, Kongres Jedności Ruchu Ludowego /Kongres zjednoczeniowy/ wykaz imienny delegatów z woj. lubelskiego, k. 2.

masza Nurzyńskiego ściśle współpracuje z PZPR⁹⁰, na sekretarza politycznego Henryka Szydłowskiego z SL, a na członków Zarządu: Hieronima Borowskiego z SL i Cąkałę Franciszka z PSL.

Poparcie jakie otrzymali od ZW PSL dwaj najaktywniejsi działacze byłego PSL mikołajczykowskiego – Kondracki jak i Cąkała⁹¹, stało się powodem natychmiastowej reakcji funkcjonariuszy PUBP w Łukowie. W piśmie do WUBP w Lublinie określali ich jako najaktywniejszych członków PSL mikołajczykowskiego, którzy nadal wielokrotnie występują podczas zebrań powiatowych i gminnych przeciwko obecnemu ustrojowi i zjednoczeniu. W związku z tym funkcjonariusze Referatu V w Łukowie w swym piśmie do województwa proszą o odgórne wpłynięcie na ZW celem nie dopuszczenia ich do nowych władz. Jednocześnie informując, iż na szczeblu powiatowym podjęli dostateczne przedsięwzięcia by nie dopuścić obu kandydatów do wyborów, mimo poparcia jakie otrzymali od ZW PSL.

Powstanie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego wieńczyło dążenia komunistów do stworzenia jednej i podporządkowanej im partii chłopskiej. Prowadzone zarówno przed zjednoczeniem jak i po nim aresztowania i represje wobec działaczy ludowych, dążących do zachowania niezależności ruchu, ograniczyły zdecydowanie ich aktywność polityczną. Wymuszając na nich jej zakończenia lub podjęcia w ramach narzuconych i akceptowanych przez komunistów. Nie zdołały jednak zahamować dążeń do odbudowy w przyszłości niezależnego ruchu ludowego.

⁹⁰ AIPN Lu, sygn. 08/141, k. 77.

⁹¹ Tamże, k. 84.